

אביחי מנדלבלויט¹

כאשר שואלים אותי "מיהו בעיניך מנהיג", השם הראשון שעובר בראשי הוא ז'בוטינסקי. איש חזון ומעשה. הוגה דעות רחב אופקים, שפעל ללא הרף למען העם היהודי ולמען קוממיותו בארצו. לוחם וחולם, שלא חסך מאמצים להגשים את חלומותיו. הגם שלא זכה לראות בהגשמת החלום שלמענו הקדיש את חייו – הקמת מדינה יהודית ודמוקרטיה בארץ ישראל, תיאר ז'בוטינסקי בכתביו את תווי המתאר של מדינה זו, המבוססים, בין השאר, על תפיסתו העקרונית בדבר עליונות החוק והמשפט ומעמדם היסודי של זכויות האדם.

"דמוקרטיה – פירושה חופש. גם שלטון הנתמך ע"י רוב יכול לשלול את החופש, ובמקום שאין ערובה לחופש הפרט – שם אין דמוקרטיה.

את הניגודים הללו מן הדין למנוע [...] [כדי] להגיע לצורת משטר, אשר בו המיעוט לא יהיה חסר הגנה.

מטרתה של הדמוקרטיה היא להבטיח למיעוט השפעה על מהלך העניינים של המדינה. סוף-סוף מיעוט אינו מורכב אלא מיחידים שנבראו בצלם וכדמות אלוהים"².

כך בפשטות, זיקק את התפיסה הלאומית-ליברלית שעוברת כחוט השני בהגותו, תפיסה שביסודה ההבחנה בין הדמוקרטיה הפורמלית לבין הדמוקרטיה המהותית. וכדבריו: "שטות היא לזהות את שלטון הרוב עם תמצית הדמוקרטיה והחירות"³. וכפי שמתאר פרופ' אריה נאור, בחיבורו "המתווה החוקתי של ז'בוטינסקי למדינה היהודית בארץ-ישראל", את תפיסתו של ז'בוטינסקי לעניין זה:

"מבחנה של דמוקרטיה אינו בניסוח סעיפי החוק: בצרפת אין זכות בחירה לנשים, בבריטניה יש בית לורדים שהחברות בו עוברת בירושה ובארצות הברית הרשות המבצעת מסורה בידי אדם אחד בלבד, ואולם בכך לא העיקר:

כל שעליך לבחון הוא שתי נקודות מכריעות אלו: ראשית, האם במדינה הנדונה נחשב הפרט לריבון, חירותו – למיטב התחיקה, וסמכותה של המדינה להגביל את החירות מותרת רק במקרה של הכרח מוחלט – או שמדובר במדינה שבה הפרט הוא קודם כל נתין, והמדינה תובעת לעצמה את הזכות לכוון כל היבט של חייו ופעולתו. ושנית: האם במדינה זו שמור החופש לכל

¹ היועץ המשפטי לממשלה. אבקש להקדיש חיבור זה לזכרו של אבי ומורי זכרונו לברכה, ברוך (מיקי) מנדלבלויט, מפקד ולוחם האצ"ל ואיש בית"ר, ממנו ינקתי את הערכים היסודיים שמלווים אותי בכל אשר אפנה.

² משה בלע עולמו של ז'בוטינסקי – מבחר דבריו ועיקרי תורתו 67 (1984) (להלן: "בלע").

³ ז'בוטינסקי עקרונות מנחים לבעיות השעה "השקפה על בעיות מדינה וחברה" 29 (יוסף נדבה עורך, 1981) (להלן: "ז'בוטינסקי, עקרונות מנחים").

המותח ביקורת פומבית על המשטר הקיים, או שזכות כזאת אסורה? בשתי אמות מידה אלו די כדי להבחין בין דמוקרטיה להיפוכה"⁴.

ז'בוטינסקי הדגיש את הצורך ליישם אידיאל זה במדינה היהודית שתקום: "במדינה יהודית יהיה צורך להגיע לצורת משטר, אשר בו המיעוט לא יהיה חסר-הגנה"⁵. "לו היה לנו רוב יהודי בארץ, היינו קודם כל יוצרים פה מצב של שוויון-זכויות גמור, מוחלט ושלים, בלי שום יוצא מן הכלל: יהודי או ערבי או ארמני או גרמני, אין הבדל בפני החוק – כל הדרכים פתוחות בפניו"⁶.

ז'בוטינסקי לא זכה, כאמור, לראות בהגשמת חלומו בהקמת מדינה יהודית ודמוקרטית בארץ ישראל. אולם גדולתו כמנהיג מתבטאת בכך שמורשתו, החרוטה עלי כתביו הרבים, עברה לממשיכי דרכו בתנועת החירות, ונחרטה על לוח ליבם של אנשי בית"ר לדורותיהם. ז'בוטינסקי התווה דרך. והדרך הזו נכבשה ברגליהם של ממשיכיו עד שהפכה לאבן יסוד בתפיסת העולם של התנועה.

כך, למשל, כתב מנחם בגין ז"ל, בשנת 1951, על ההבחנה בין דמוקרטיה פורמלית לדמוקרטיה מהותית:⁷

"עליונות המשפט – למה? יש וישאולונו, - בשם 'הדימוקרטיה', כמובן: - כלום זה דימוקרטי, שחמישה או שבעה או אחד עשר אנשים, אשר לא נבחרו על ידי העם, יוכלו לבטל על ידי החלטתם הקרויה 'פסק דין' החלטה שנתקבלה בצורת חוק על ידי נבחר העם? זוהי שאלה מדיחת דעת והדימוקרטיה המוצגת על ידי מי שהציג את השאלה הזו, אינה אלא סילוף המושג של שלטון העם. אפשר להקשות כנגדו: כלום זה דימוקרטי שאיש אחד, או אחד עשר או חמישה עשר אנשים הקרויים 'מיניסטרים' ישללו מאת העם את זכויותיו האלמנטריות ויחליטו, למשל, על ידי שיניעו את 'הרוב' שלהם בבית הנבחרים לקבל 'חוק' שעל פיו כל חייל או כל שוטר, רשאי לאסור ולכלוא כל אדם שיהיה חשוד בעיניו, או להיכנס לביתו של האזרח ולערוך בו חיפוש או לפתוח את מכתביו של האזרח וביניהם את מכתביו המשפחתיים האינטימיים – כלום זו תהיה דימוקרטיה או זו לא תהיה אלא דימוקרטיה פורמליסטית, 'החלטת הרוב', דימוקרטיה מזויפת שתכנה הממשי עריצות? ... על כן חייב העם, אם הוא בוחר בחרות לקבוע את זכויותו גם מול בית-הנבחרים, לבל יוכל הרוב שבו, המשרת את השלטון יותר מאשר הוא מפקח עליו, לשלול את הזכויות הללו, את זאת אפשר להשיג רק בדרך של עליונות המשפט, כלומר קביעת החרויות האזרחיות כ'חוק יסוד' או 'חוק עליון' ומתן סמכות לחבר שופטים לבטל את תקפו של חוק, הנוגד את חוק היסוד, הסותר את החרויות האזרחיות".

⁴ שם, עמ' 22; אריה נאור "המתווה החוקתי של ז'בוטינסקי למדינה היהודית בארץ ישראל", **איש בסער: מסות ומחקרים על ז'בוטינסקי** 57 (אבי בראלי ופנסח גינוסר עורכים, באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון, 2004). (להלן: "נאור 'המתווה החוקתי'").

⁵ ז'בוטינסקי "השאלה החברתית" **הירדן** 5, 6778 (1938).

⁶ ז'בוטינסקי, **עקרונות מנחים**, לעיל הי"ש 3, "ארצו של ישראל" עמ' 75.

⁷ מנחם בגין **השקפת חיים והשקפה לאומית: קווי יסוד** 29-30 (הוצאת "בסער", נציבות בית"ר בארץ ישראל, 1952). (להלן: "בגין 'השקפת חיים'").

ערכים יסודיים אלו, של שלטון החוק, הפרדת רשויות, הגנה על זכויות האזרח, הגנה על החלש, ושוויון הכול בפני החוק – כך שאיש אינו מורס מהחוק, אשר עוצבו ונצברו בכתבתו של ז'בוטינסקי, מהווים חלק בלתי נפרד מאבני היסוד של מדינת ישראל, ובכך גם מהווים הגשמה של חזונו. ז'בוטינסקי מייגז בכתבתו ובהגותו בין גאולה של העם היהודי במולדתו, ציונות ועוצמה ביטחונית, לבין הצבת ערכים ליברליים בבסיס התפיסה הלאומית. וכך, בחזונו, הציב את הקו המחבר בין מדינה יהודית ודמוקרטית, המהווים שני ערכים משלימים, שיוצרים את השלם.

ב-71 שנות עצמאותה של מדינת ישראל, עמדו ערכים אלו בליבת הזהות של מדינתנו. בית המשפט העליון, הנהנה מעצמאות ומיוקרה בינלאומית, עיצב בפסיקתו את השוויון של הכול בפני החוק ואת ההגנה על זכויות האדם במדינה. אלפי פסקי הדין מספרים את סיפורה של הדמוקרטיה הישראלית – זו המגנה על זכותן של נשים להשתתף בקורס טיס,⁸ זו המגנה על זכותם של בני זוג מאותו מין להירשם כהוריו של ילדם המשותף,⁹ זו המגינה על זכותם של מפוני גוש קטיף לקבל פיצוי הולם בגין זכויותיהם שנפגעו בהחלטה על ההתנתקות,¹⁰ זו המגינה על זכותו של איש חינוך, חבר תנועת הלח"י, שלא להיפסל בשרירותיות ממינוי לתפקיד בגין תפיסותיו האישיות,¹¹ זו המגינה על זכותן של תלמידות ממוצא ספרדי שלא להיות מופלות בקבלה לבית ספר בגין מוצאן,¹² והדוגמאות הן רבות מספור.

עצמאותה של הרשות השופטת, הכוח המחייב של פסיקתה, יכולתה לשמש בלם מאזן לכוחן של הרשויות המחוקקת והמבצעת שעה שהוא מופעל בניגוד לחוק או בשרירותיות – היא ערובה שאין בלתה לכך שמדינת ישראל תהיה דמוקרטיה מהותית, ולא רק פורמלית, ברוח חזונו של ז'בוטינסקי. כך למדתי בבית אבי. כך אני פעלתי לאורך כל שנותיי בשירות המשפטי הציבורי. וכך אני ממשיך לפעול כיועץ המשפטי לממשלה של מדינת ישראל.

⁸ בג"ץ 4541/94 אליס מילר נ' שר הביטחון, פ"ד מט(4) 094 (1995).

⁹ בג"ץ 566/11 דורון ממת מגד נ' משרד הפנים (פורסם בנבו, 28.01.2014); בג"ץ 7344/17 פלוני נ' שר הפנים (פורסם בנבו, 12.12.2018).

¹⁰ בג"ץ 1661/05 המועצה האזורית חוף עזה ואח' נ' כנסת ישראל ואח', פ"ד נט(2) 481 (2005).

¹¹ בג"ץ 144/50 ד"ר ישראל שייב נ' שר הביטחון, פ"ד ה 399 (1951).

¹² בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך, פ"ד סג(2) 398 (2009).